

УДК 342.7:342.9:355.01

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v5.2025.8>**О. В. Галунько***доктор філософії у галузі «Право»,
старший науковий співробітник**Науково-дослідного інституту морського і космічного права,
докторант Науково-дослідного інституту публічного права,
військовослужбовець збройних сил України
orcid.org/0000-0002-6065-4300*

ВИКОРИСТАННЯ РЕБ ЦИВІЛЬНИМИ ОСОБАМИ ПРИ ЗАКОННОМУ ЗНАХОДЖЕННІ В ЗОНІ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ ЯК НЕВІД'ЄМНЕ ПРИРОДНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

У статті обґрунтовано, що в умовах повномасштабної російської агресії проти України використання цивільними особами засобів радіоелектронної боротьби (РЕБ) у зоні бойового зіткнення та в межах 30-кілометрової відстані набуває ознак невід'ємного природного права на захист життя, здоров'я та безпеки. Підкреслено, що сучасне ведення війни з використанням дронів та подавлення їх шляхом РЕБ є доцільним як для держави так і для цивільних громадян та людей з метою забезпечення невід'ємного права на життя та здоров'я. Згідно з офіційними звітами Управління Верховного комісара ООН з прав людини, російські дрони призводять до загибелі та поранення сотень цивільних осіб, що свідчить про нові виклики правовому регулюванню у сфері захисту громадян. Встановлено, що заборона приватного використання РЕБ у таких ситуаціях суперечить принципу верховенства права, оскільки не відповідає ідеям свободи, рівності, справедливості та гуманізму. Доведено, що право на життя, безпеку та захист від загроз є базовими природними правами, визначеними Конституцією України, які не можуть бути обмежені навіть у період воєнного стану. Верховенство права, у розумінні Конституційного Суду України, не зводиться лише до законодавства, а включає також моральні норми, звичаї та історично обґрунтовані соціальні регулятори, що легітимізують право людини на самозахист. У статті наголошено, що за нових технологічних умов війни електромагнітна оборона, здійснена цивільними особами, стає формою гуманітарного самозахисту. Окреслено наукові підходи до формування концепції природного права цивільних осіб на застосування засобів РЕБ в умовах воєнних загроз. Зазначено, що легалізація такого права має важливе значення для гармонізації національної безпеки з конституційними гарантіями та є необхідною передумовою удосконалення законодавства України. Підкреслено доцільність внесення змін до законів України «Про національну безпеку», «Про електронні комунікації» та Кримінального кодексу з метою унормування правового статусу цивільного користування РЕБ.

Ключові слова: гуманізм, конституційні гарантії, національна безпека, невід'ємні природні права, право на життя і здоров'я, права людини, російська агресія, російські терористи, самозахист, смерть та тілесні ушкодження, справедливість, рівність.

Halunko O. V. USE OF LABOR BY CIVILIANS WHILE LEGALLY PRESENT IN THE ZONE OF COMBAT, AS AN INALIENABLE NATURAL RIGHT OF HUMANS AND CITIZENS

The article substantiates that under the conditions of the full-scale Russian aggression against Ukraine, the use of electronic warfare (EW) devices by civilians within the combat zone and within a 30-kilometer radius acquires the features of an inalienable natural right to protect life, health, and security. It is emphasized that modern warfare increasingly relies on drones, and their suppression through EW is rational both for the state and for civilians as a means of ensuring the inalienable right to life and health. According to the official reports of the United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, Russian drones have caused the death and injury of hundreds of civilians, which highlights new challenges for legal regulation in the field of civilian protection. It is established that the prohibition of private use of EW in such circumstances contradicts the principle of the rule of law, as it is inconsistent with the ideas of freedom, equality, justice, and humanism. It is proved that the rights to life, security, and protection from threats are fundamental natural rights defined by the Constitution of Ukraine, which cannot be restricted even during martial law. The rule of law, in the understanding of the Constitutional Court of Ukraine, is not limited to legislation, but also includes moral norms, customs, and historically justified social regulators that legitimize the human right to self-defense. The article emphasizes that under the new technological conditions of warfare, electromagnetic defense carried out by civilians becomes a form of humanitarian self-protection. Scientific approaches to the formation of the concept of civilians' natural right to use EW devices under wartime threats are outlined. It is stated that the legalization of such a right is essential for harmonizing national security with constitutional guarantees and is a necessary precondition for improving national legislation. It highlights the expediency of amending the Laws of Ukraine "On National Security," "On Electronic Communications," and the Criminal Code in order to regulate the legal status of civilian use of EW.

Key words: aggression, constitutional guarantees, death and bodily injuries, electronic warfare, equality, freedom, humanitarianism, inalienable natural rights, justice, life and health, national security, protection, Russian terrorists, Russian war of aggression, self-defense.

Вступ. Повномасштабна російська агресія проти України спричинила появу нових форм ведення війни, в яких ключову роль відіграє використання безпілотних літальних апаратів та їх електромагнітне подавлення. Згідно з офіційним звітом Управління Верховного комісара

ООН з прав людини внаслідок атак російських дронів в Україні загинули сотні а поранні тисячі цивільних осіб. Ці дані доводять, що сучасна війна в Україні характеризується новим методом ураження цивільного середовища, що створює нові ризики для права людей на життя, здоров'я та особисту безпеку.

Факт масового ураження цивільних осіб дронами об'єктивно породжує питання застосування засобів радіоелектронної боротьби (РЕБ) не лише військовими формуваннями, а й цивільними, які законно перебувають у зоні ведення бойових дій або в межах 30-кілометрового доступу до неї. Конституція України проголошує життя і здоров'я людини найвищою соціальною цінністю та встановлює обов'язок держави гарантувати їх захист, навіть в умовах воєнного стану. Закріплює, що права і свободи людини не є вичерпними та можуть бути розширені за умов виникнення нових загроз чи соціально-технологічних обставин. Відповідно, право на застосування цивільними особами засобів РЕБ в зоні активних бойових дій набуває ознак природного права, спрямованого на захист життя, здоров'я та безпеки людини. Заборона таких засобів у ситуації доведеної смертельної небезпеки від дронів не лише суперечить принципу верховенства права, але й порушує фундаментальне право людини на життя.

Тому наукове обґрунтування легального використання цивільними особами засобів РЕБ в умовах близькості до зони бойових дій не лише має концептуальне значення, але й відкриває перспективи внесення змін до законодавства України. Актуальність цієї проблематики зумовлена необхідністю поєднати вимоги національної безпеки з конституційними гарантіями захисту життя, здоров'я і безпеки людини, а також адаптувати правове регулювання до нових технологічних реалій війни, у якій електромагнітна оборона фактично стала інструментом гуманітарного захисту цивільних осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До окремих проблем технічного та філософсько-правового використання РЕБ звертали свою увагу вітчизняні та зарубіжні вчені Р. Т. Бибик, Б. Блю Бьорд, З. Хайг, Р. Лоулесс, С. Ломака, Х. Насу, І. Р. Опірський, Ю. О. Саричев, В. Солодов, А. Р. Сорокін, Д. О. Шаманов та інші. Проте безпосередньо питання визнання в певних виключних випадках РЕБ як невід'ємного природного права людини і громадянина вони не аналізували.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі ґрунтовного матеріалу, доктринальних підходів до цієї проблематики та норм Конституції України сформулювати гіпотезу про те, що використання РЕБ цивільними особами при законному пере-

буванні в зоні ведення бойових дій може розглядатися як невід'ємне природне право людини і громадянина.

Виклад основного матеріалу. Радіоелектронна боротьба (РЕБ) є комплексом технологічних і організаційних заходів, спрямованих на вплив на радіоелектронні засоби противника з метою порушення їх роботи або повного нейтралізування. Вона охоплює створення перешкод, глушіння сигналів, перехоплення інформації та захист власних систем від аналогічних дій супротивника. Головна мета РЕБ полягає не лише у зниженні ефективності дій противника, а й у забезпеченні безперервного функціонування власних електронних і навігаційних систем. У сучасних військових конфліктах роль РЕБ зросла, оскільки значна частина управління військами, зв'язку, розвідки і координування здійснюється через цифрові та радіочастотні канали. РЕБ перетворилася на ключовий елемент інформаційного домінування, формуючи нову тактику цифрового поля бою. Класифікація РЕБ передбачає поділ за призначенням, формою застосування та способом впливу. За призначенням виокремлюють наступальну РЕБ, що спрямована на порушення роботи систем противника, і оборонну РЕБ, яка забезпечує захист власних систем зв'язку та управління. За формою застосування РЕБ існують величезна кількість яка поділяється на їх мету. Портативні системи РЕБ використовуються безпосередньо на певних ділянках, автомобільні засоби РЕБ забезпечують мобільність та локальний захист під час переміщення військ, а стаціонарні – охоплюють значні території. Дрони з функціями РЕБ дозволяють здійснювати дистанційне придушення сигналів та ведення електронної розвідки з мінімальним ризиком для персоналу. За способом впливу на радіоелектронні системи РЕБ поділяється на радіоелектронну розвідку, радіоелектронний захист та радіоелектронне придушення. Радіоелектронна розвідка здійснюється з метою виявлення, аналізу та моніторингу сигналів противника, включаючи роботу дронів, засобів зв'язку та систем управління. Радіоелектронний захист полягає у створенні умов, за яких власні системи залишаються стійкими до перешкод, перехоплення та глушіння. Радіоелектронне придушення є активним впливом, що порушує або блокує роботу електронних систем противника за допомогою глушіння, спотворення сигналів чи створення фальшивих радіочастот [1].

Радіоелектронна боротьба (РЕБ) у сучасній парадигмі правових досліджень розглядається не лише як система військово-технічних заходів, але й як багаторівневу публічно-адміністративну систему реалізації інформаційного, комунікаційного, оборонного та безпекового сувереніте-

ту держави. Наукова доктрина підтверджує, що феномен РЕБ охоплює як технологічні, так і нормативно-правові виміри, поєднує сферу національної безпеки, інформаційної політики, електронного урядування та публічного адміністрування оборонними ресурсами [2].

Американські вчені Р. Лоулесс і Х. Насу, які є провідними фахівцями у галузі міжнародного гуманітарного права та дослідження правового регулювання сучасних військових технологій, працюють у Військовій академії США «Вест-Пойнт» та спеціалізуються на правовій кваліфікації електромагнітних, кібер- та космічних операцій, вважають, що правова сутність радіоелектронної боротьби полягає у регламентованій протидії незаконному або ворожому використанню електромагнітного спектра, який вважається обмеженим стратегічним ресурсом у сфері міжнародної безпеки. Згідно з положеннями міжнародного гуманітарного права, діяльність у сфері РЕБ не може виходити за межі принципів розрізнення, пропорційності та заборони зайвих страждань. Використання РЕБ допускається лише у випадках, коли воно спрямоване на законні військові цілі та не створює небезпеки для цивільної інфраструктури, зокрема лікарень, рятувальних служб, а також об'єктів критичної комунікації. Це означає, що навіть без фізичного руйнування, електромагнітне втручання може вважатися нападом, якщо воно спричиняє або передбачувано може спричинити шкоду об'єктам, які перебувають під захистом міжнародного права. Правове регулювання РЕБ ґрунтується на тому, що втручання у засоби зв'язку, навігації та управління військами вважається формою застосування військової сили, навіть якщо не спричиняє фізичного знищення об'єкта. Водночас міжнародне право допускає тимчасове перешкоджання сигналам супротивника, за умови, що таке втручання не має на меті заподіяння шкоди цивільним особам або не порушує функціонування медичних, рятувальних чи гуманітарних служб. Особливе значення має принцип передбачуваності наслідків, згідно з яким навіть тимчасове або нематеріальне втручання може бути визнане порушенням права, якщо його наслідки могли бути об'єктивно передбачені. Сучасна правова інтерпретація РЕБ визнає, що надмірне застосування електромагнітного впливу може порушувати не тільки правила ведення війни, але й загальні принципи права людини, включно з правом на життя, медичний захист і безпечне середовище. У зв'язку з розвитком високочастотних і спрямованих енергетичних засобів, РЕБ дедалі частіше розглядається як потенційний вид зброї, здатної завдати прямої

фізичної або психологічної шкоди людині. Відтак держави зобов'язані перевіряти нові електромагнітні системи на предмет відповідності нормам міжнародного гуманітарного права відповідно до статті 36 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій. Розробка правових систем контролю РЕБ стає одним із ключових напрямів у сфері воєнного права, кібербезпеки та захисту критичної інфраструктури [3].

Ми вважаємо таку думку американських вчених проте війна дронів вперше в реальності світового воєнного мистецтва іде саме в Україні. На основі звіту ОНСНР, щодо загибелі та поранення цивільних осіб, зокрема медиків і рятувальників, внаслідок атак дронами в Україні треба підкреслити, що тільки за підтвердженими даними в період з 24 лютого 2022 року до 30 квітня 2025 року внаслідок атак російських безпілотних літальних апаратів на території України загинуло щонайменше 395 цивільних осіб, серед яких 285 чоловіків, 107 жінок, двоє дівчаток і один хлопчик. Поранення отримали щонайменше 2635 цивільних, включно з 1717 чоловіками, 832 жінками, 33 хлопчиками, 24 дівчатками і 29 дорослими, стаття яких не встановлена. Близько 89% усіх втрат серед цивільного населення стали наслідком застосування безпілотників на територіях, контрольованих Урядом України. Найбільше постраждала Херсонська область, де задокументовано 62% усіх жертв – 179 загиблих та 1481 поранених. Атаки дронів здійснювалися як по житлових районах і ринках, так і по місцях надання допомоги постраждалим, що свідчить про цілеспрямований характер дій. Такі обставини вказують на систематичне використання дронів як засобу прямого ураження цивільних, що є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права. Окремо звіт фіксує атаки дронів на медичний транспорт, бригади екстреної допомоги та рятувальників, які були належним чином ідентифіковані, що є особливо тяжким порушенням міжнародного права. Зафіксовано щонайменше 29 випадків атак на швидкі допомоги та екстрених медиків, унаслідок чого загинули щонайменше двоє цивільних і були поранені щонайменше 34 особи, включно з лікарями, парамедиками та водіями медичного транспорту. Дрони атакували не лише під час руху швидких до місця подій, але й здійснювали так звані «подвійні удари» по рятувальниках, які вже надавали допомогу постраждалим. Такі дії спричиняли не лише людські втрати, але й блокували евакуацію поранених, руйнували медичний транспорт і У звіті ОНСНР наголошено, що навмисні атаки на медиків та рятувальників, які належним чином ідентифіковані,

кваліфікуються як воєнний злочин згідно зі Статутом Міжнародного кримінального суду, статтею 8(2)(b)(XXIV) [4].

Тим самим, громадян України на лінії бойового зіткнення та 30 км від неї вбивають та калічать російські дрони, а користуватися засобами захисту від них у формі РЕБ приватні особи не мають права.

Згідно з чисельним та ієрархічним законодавством використання засобів радіоелектронної боротьби (РЕБ) цивільними особами в Україні є суворо обмеженим та забороненим. Закон України «Про національну безпеку України» визначає, що забезпечення РЕБ належить виключно до компетенції Міністерства оборони України, Генерального штабу, Служби безпеки України та Державної служби спеціального зв'язку і захисту інформації [5]. Цивільні особи не мають права не лише застосовувати засоби РЕБ, але й володіти ними, оскільки такі пристрої можуть порушувати роботу зв'язку, радіолокаційних систем, авіанavigації та екстрених медичних сервісів. Закон України «Про електронні комунікації» прямо забороняє цивільним особам здійснювати втручання в електромагнітне середовище, включно з глушінням, перехопленням або зміненням електронних сигналів. Використання цивільними будь-яких засобів РЕБ кваліфікується як несанкціоноване втручання в електромагнітний спектр і тягне адміністративну або кримінальну відповідальність [6].

Кримінальна відповідальність за незаконне володіння або використання засобів радіоелектронної боротьби (РЕБ) цивільними особами в Україні базується на положеннях статей 361, 361-1, 361-2, 362 та 363-1 Кримінального кодексу України, які охоплюють втручання у роботу інформаційних і електронних систем та розповсюдження технічних засобів для такого втручання. Стаття 361 КК України передбачає покарання за несанкціоноване втручання в роботу електронних комунікаційних систем, що охоплює блокування або придушення сигналів, включаючи застосування засобів РЕБ. Стаття 361-1 встановлює кримінальну відповідальність за створення, придбання, збут або розповсюдження технічних засобів електронного придушення (засобів РЕБ), навіть якщо вони не були застосовані. Стаття 361-2 передбачає відповідальність за незаконне копіювання або розповсюдження інформації, отриманої через електронне перехоплення, що є типовим наслідком використання РЕБ. Якщо особа мала доступ до захищених систем і використала РЕБ для блокування, знищення або копіювання інформації, застосовується стаття 362, яка посилює покарання до позбавлення волі. Стаття 363-1 криміналізує умисне втручання в електронні мережі шляхом масово-

го розповсюдження сигналів, що також охоплює глушіння, блокування або параліч зв'язку за допомогою РЕБ. Особливою ознакою кримінальної відповідальності за застосування засобів РЕБ цивільними особами є суттєве посилення санкцій в умовах воєнного стану. Частина п'ята статті 361 передбачає, що втручання в електронні системи, яке призвело до блокування сигналів або створення загрози обороні держави під час воєнного стану, карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років [7].

Однак, у статті 3 Конституції України закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, що визначає гуманістичну природу української державності. Саме права і свободи людини та їх гарантії формують зміст, спрямованість і межі діяльності держави, яка не тільки організовує публічне адміністрування, а й несе юридичну відповідальність перед людиною за результати своєї діяльності. Ствердження що, правовий захист і реальне забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, що надає їм пріоритетного статусу над будь-якими публічними або політичними інтересами. Таким чином, держава виступає не носієм влади над людиною, а її гарантом, охоронцем і відповідальним суб'єктом, покликаним забезпечити безпеку, свободу, гідність та правовий порядок. У статті 22 Конституції України закріплено, що права і свободи людини і громадянина не є вичерпними, що відкриває можливість їхнього розширення, доповнення та еволюційного розвитку в умовах зміни суспільних потреб і технологічного прогресу. Конституційні права і свободи гарантуються та не можуть бути скасовані, що встановлює їхню стабільність і недоторканність навіть в умовах надзвичайних обставин. Розвиток нових прав може відбуватися шляхом їх визнання (легалізації) Конституційним Судом України, законодавцем або міжнародним правом, що імплементується в українську правову систему [8].

Згідно з рішеннями Конституційного суду України верховенство права – це панування права в суспільстві. Воно вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема в закони, які за своїм змістом мають бути наповнені передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним із проявів верховенства права є те, що воно не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема: норми моралі; традиції; звичаї, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем. Усі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права. Таке розуміння права не дає підстав для його ототож-

нення із законом, який іноді може бути й несправедливим, зокрема щодо обмеження свободи й рівності особи [9].

Ні в кого не виникає сумніву що ефективний РЕБ рятує життя і здоров'я людей в тому числі цивільних. Відповідно, на наш погляд володіння та використання засобів РЕБ є невід'ємним в умовах повномасштабного російського терористичного вторгнення природним правом цивільних осіб що знаходяться на лінії зіткнення а також 30 кілометрів від неї. Будь-яка кримінальна відповідальність щодо таких осіб які мають у власності або використовують РЕБ має вважатися протиправною. Навіть без змін і доповнень до законодавства.

Проте не личить правовій демократичній державі яка є переднім бастіоном захисту західних цінностей у формі демократії верховенства права від російських загарбників, не врегулювати це питання на основі змін і доповнень до відповідних законів.

Висновки. Отже, право цивільних осіб які знаходяться на лінії зіткнення а також 30 кілометрів від неї на володіння та використання засобів РЕБ є природним правом людини і громадянина. Будь-яка юридична відповідальність за такі діяння буде протиправною. Це питання необхідно невідкладно врегулювати у діючих законах шляхом внесення до них змін і доповнень.

Література

1. Blue Bird. (2024). Що таке РЕБ? Blue-Bird.tech. URL: <https://www.blue-bird.tech/news/shho-take-reb/>
2. Haig Z. (2009). Intelligence and electronic warfare on the digital battlefield. *Надмёрнөк*, IV(3). pp. 259–270.
3. Lawless R. Nasu H. (2024). Electronic Warfare and the Law of Armed Conflict. Lieber Institute West Point. URL: <https://lieber.westpoint.edu/electronic-warfare-law-of-armed-conflict/>

4. Deadly Drones: Civilians at Risk from Short-Range Drones in Frontline Areas of Ukraine. (2025). Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR). URL: https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2025-06/Deadly%20Drones.%20Civilians%20at%20Risk%20from%20Short-Range%20Drones%20in%20Frontline%20Areas%20of%20Ukraine_ENG.pdf

5. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. ст. 241.

6. Про електронні комунікації: Закон України від 16 грудня 2020 року № 1089-IX. Верховна Рада України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20>

7. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. ст.131

8. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141

9. Верховенство права. Конституційний Суд України. Офіційний вебсайт. 2024. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava>

10. Бирик, Р. Т. Опіський, І. Р. Електромагнітні загрози в сучасних конфліктах: аналіз характеристик джерел РЕБ та їх вплив на ефективність систем засобів ураження. *Кибербезпека: освіта, наука, техніка*, 2025. № 3(27) С. 193–204. <https://doi.org/10.28925/2663-4023.2025.27.748>

11. Ломача С., Солодов В. Радіоелектронна боротьба: що потрібно знати кожному. *Радіоелектроніка та молодь у ХХІ столітті* : матеріали 29-го Міжнар. молодіж. форуму, 16–19 квітня 2025 р. Харків : ХНУРЕ, 2025. Т. 3. С. 229–230.

12. Опіський, І. Р., Бирик, Р. Т. Дослідження сучасних методів РЕБ та методів її протидії. *Ukrainian Scientific Journal of Information Security*. 2023. № 29(2). С. 88–97. <https://doi.org/10.18372/2225-5036.29.17873>

13. Саричев, Ю. О. Радіоелектронний захист як вид інформаційного забезпечення в системі державного управління у війсьній сфері. *Науковий часопис Академії національної безпеки*. 2019. № 3–4 (23–24). С. 64–75.

14. Шаманов Д. О., Сорокін А. Р. Аналіз сучасних методів радіоелектронної боротьби. *Системи управління, навігації та зв'язку*. № (1). С. 211–214. <https://doi.org/10.26906/SUNZ.2024.1.211>

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025